

Islamic Maaref University

Scientific Journal
ISLAMIC REVELUTION STUDIES

Vol. 22, Autumn 2025, No. 82

**The Functionalist Role of Passive Defense
in Defense Diplomacy**

Hamid Zeinali ¹

1. Phd of political Geography, Islamic Azad University,
Yadegar Imam Branch, Shahr-e Rey, Tehran, Iran.
hza4444@yahoo.com

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article	In the contemporary era, politics is considered an interdisciplinary issue that links security and defense indicators. The issue of passive defense is one of the issues that has received attention in recent years. In particular, the expansion of cyberspace and unauthorized access to classified documents and information has led to the careful consideration and promotion of offensive factors at the forefront of executive work, especially those related to national security. Therefore, the Ministry of Foreign Affairs, which is the custodian of the diplomatic apparatus and is defined as the management area of foreign relations with other governments and other actors in international relations, plays a major and prominent role. Defense diplomacy is one of the categories that has received intense attention in recent decades and is on the agenda of many countries as part of deep defense cooperation. Defense diplomacy is described as the use of soft power, diplomatic mobility, and discursive flexibility to overcome threats.
Received: 2024	
Accepted: 2024	
Keywords	Defense, Diplomacy, Passive Defense, Foreign Relations.
Cite this article:	Zeinali, Hamid (2025). The Functionalist Role of Passive Defense in Defense Diplomacy. <i>Islamic Revelation Studies</i> . 22 (3). 157-176. DOI: ??
DOI:	??
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Methodology

The present study is theoretical in nature. Theoretical research is a type of fundamental research that employs reasoning and rational analysis and is conducted on the basis of library-based studies. Accordingly, in this research, considering the nature of the subject and in pursuit of the main objective of the study—namely, clarifying the position of defense diplomacy in passive defense—an attempt has been made to elucidate the dimensions and significance of the topic through a documentary–library method and by utilizing previously published sources.

The most important library sources can be categorized as follows:

1. Books;
2. Periodical publications;
3. Audio-visual sources;
4. Internet-based resources.

Discussion

This article has been written with the aim of explaining the role of defense diplomacy in meeting the requirements of passive defense in the Islamic Republic of Iran, and it analyzes the relationship between the two variables of diplomacy and defense within the domain of passive defense. Diplomacy is defined as the management of external relations with other states and actors in international relations. Defense, on the other hand, refers to the set of actions undertaken by human beings to safeguard their lives, beliefs, and territory against threats that endanger them.

The emergence of the concept of defense diplomacy represents a departure from the traditional notion that fixed boundaries exist between diplomacy and defense—according to which diplomacy constitutes the first line of defense, while defense represents the last line of diplomacy. Defense diplomacy is a concept situated within the framework of power. On the one hand, political power is a means through which a nation pursues its objectives within the structure of a political system. On the other hand, political power does not operate in a vacuum; rather, within the realm of international politics—often characterized as an arena of power competition—its manifestations can be clearly observed.

Regardless of whether these aspirations are founded on material considerations, divine principles, or natural rights, their realization constitutes the fundamental objective of every political system or nation-state, which may be pursued through both political and, at times, non-political means. Once a state seeks to pursue its national interests within the framework of international politics, it inevitably enters the sphere of power.

It is expected that a scholarly examination of the function of passive defense within diplomacy will open a new perspective in the classical definitions of this subject. Accordingly, defense diplomacy can be regarded as a component of national power that, alongside foreign policy, forms part of the resources through which a state exercises power and enhances its capacity for action. In essence, defense policy constitutes the core of national policy in matters concerning external relations.

Conclusion

The general policy concerning passive defense encompasses a set of non-military measures aimed at increasing deterrence, reducing vulnerability, ensuring the continuity

of essential activities, enhancing national resilience, and facilitating crisis management in the face of threats and military actions by adversaries. Considering the applications of defense diplomacy, as well as the requirements of the international environment related to the country's passive defense domain, the utilization of the platforms and capacities of defense diplomacy—particularly among the principal decision-shaping, decision-making, and executive bodies—becomes essential. These include the Strategic Council on Foreign Relations, the General Staff of the Armed Forces, the Ministry of Defense and Armed Forces Logistics, research and policy think tanks, and ultimately the Ministry of Foreign Affairs, all of which are regarded as the main authorities concerning passive defense within the sphere of the country's diplomacy.

Therefore, the application of passive defense within diplomacy contributes to the enhancement of national security, some aspects of which include:

- Reducing the country's levels of vulnerability as a result of raising the threshold of failure;
- Increasing crisis management capabilities;
- Enhancing the security and safety coefficient in national policies, particularly in the field of foreign policy;
- Increasing the cost of aggression and strengthening the country's deterrence capacity;
- Enhancing resilience and ensuring the continuity of planned activities;
- Contributing to the preservation of public calm and stability;
- Strengthening the threshold of resistance in foreign policy;
- Neutralizing or reducing the effectiveness of harassing operations;
- Improving the security dimension of sustainable national development.

References

- Alborzi, Mohammad (1989). *Evaluating the Transformation of Diplomacy in the Twentieth Century*. Tehran: Safir Publications. [In Persian]
- Askari, Mahmoud (2011). *Deterrent Defense Diplomacy: A Case Study of the Islamic Republic of Iran*. *Defense Diplomacy Quarterly*, No. 5, pp. 55–78. [In Persian]
- Ghahremanpour, Rahman (2006). *Objectives and Levels of Defense Diplomacy: A Case Study of Turkey and Egypt*. *Defense Strategy Quarterly*, No. 82, pp. 19–34. [In Persian]
- Jafari-Nia, Abbas; Zakaria Kazempour; Farzad Mohammadi; & Abdolreza Khosravi Moghaddam (2022). *The Role of Defense Diplomacy in Meeting the Passive Defense Needs of the Islamic Republic of Iran*. *Journal of Military Sciences and Techniques*, pp. 83–102. [In Persian]
- Jafari-Zadeh, Omid & Farhad Hamzeh (2018). *Indexing Passive Defense from an Infrastructure Perspective in Urban Space*. *Command and Control Quarterly*, No. 3, pp. 92–114. [In Persian]
- Kazemi, Seyed Ali-Asghar (1989). *Modern Diplomacy in the Era of Transformation in International Relations*. Tehran: Daftar Nashr-e Farhang-e Eslami. [In Persian]
- Khamenei, Seyed Ali (2020). *Foreign Policy Strategies*. Tehran: Islamic Revolution Publications. [In Persian]
- National Passive Defense Organization (2013). *Strategic Document on Passive Defense*. Tehran: National Passive Defense Organization Publications. [In Persian]

- Pir-Mohammadi, Saeed (2016). *Soft Power Indicators of the Defense Diplomacy of the Islamic Republic of Iran*. Defense Policy Quarterly, No. 95, pp. 9–34.[In Persian]
- Rahmani, Mansour (2015). *Public Diplomacy and Foreign Policy*. Globalization Strategic Studies Quarterly, No. 15, pp. 67–89.[In Persian]
- Rigi, Ahmadreza (2022). *Explaining Passive Defense*. Mashhad: Proceedings of the Fourth International Conference on Strategic Ideas in Architecture, Civil Engineering, and Urban Planning in Iran, pp. 17–36.[In Persian]
- Sabbaghian, Ali (2013). *Human Security and Comprehensive Defense*. Strategic Studies Quarterly, No. 4, pp. 37–61.[In Persian]
- Saed, Nader (2007). *Mapping the Horizons of Global Strategic Affairs toward 2030.* Strategic Information Quarterly, No. 47, pp. 21–38.[In Persian]
- Saed, Nader (2010). *Defense Diplomacy: A Cognitive Reflection and Exploration of Its Foundations*. Defense Strategy Quarterly, No. 5, pp. 63–97.[In Persian]
- Sasanian, Saeed; Seyed Yahya Safavi; Mohammadreza Hedayati; Ebrahim Motaghi; & Ruhollah Qaderi Kangavari (2021). *Environmental Analysis in Public Diplomacy*. Defense Policy Journal, No. 117, pp. 139–168.[In Persian]
- Sheikh-Eslami, Mohammad-Hassan (2017). *Public Diplomacy*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications.[In Persian]
- Shir-Khani, Mohammad-Ali; Ayoub Manti; & Rahim Bayezidi (2014). “*Principles Governing Defense in International Relations from the Perspective of Liberalism and Islam*.” Biannual Journal of Islamic Defense-Security Research, No. 1, pp. 48–67.[In Persian]
- Torabi, Tahereh (2006). *Defense Diplomacy and Extra-Regional Security Building*. Defense Strategy Quarterly, No. 14, pp. 60–95.[In Persian]
- Vahidi, Ahmad (2010). *The Ministry of Defense and Defense Diplomacy*. Defense Diplomacy Quarterly, No. 1, pp. 18–20.[In Persian]
- Edmonds, M., & Lancaster Univ (1998). *Defence Diplomacy 'and' preventive Diplomacy*. Centre for Defence and International Security Studies: Lancaster University.
- Haack, Jurgen and Paul D. Williams (2007). *Comparing Regional Arrangements: The Significance of Security Cultures*. The Pan - European International Relations. Turin. September.
- Plessis, Anton Du (2008). *Defence diplomacy: conceptual and practical dimensions with specific reference to South Africa*. at: <https://repository.up.ac.za/handle/2263/10381>
- Willard, James (2006). *Military Diplomacy: An Essential Tool of Foreign Policy at Theater Strategic Level*. Kansas United States Army Command and General Staff College.

دانشگاه معارف اسلامی

نشریه علمی

مطالعات انقلاب اسلامی

سال ۲۲، پاییز ۱۴۰۴، شماره ۸۲

نقش کارکردگرایانه پدافند غیرعامل در دیپلماسی دفاعی

حمید زینلی^۱

۱. دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام (ع)، شهر ری، تهران، ایران.
hza4444@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (صفحه)	در دوران معاصر، سیاست به‌عنوان موضوعی بین‌رشته‌ای تلقی می‌شود که شاخص‌های امنیتی و دفاعی را با یکدیگر پیوند می‌دهد. موضوع پدافند غیرعامل یکی از مواردی است که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. به‌ویژه گسترش فضای مجازی و دسترسی‌های غیرمجاز به اسناد و مدارک و اطلاعات طبقه‌بندی شده موجب شده است، دقت نظر و ارتقاء عوامل آفندی در رأس کارهای اجرایی به‌ویژه موارد مرتبط با امنیت ملی گردد. از این‌رو وزارت امور خارجه که متولی دستگاه دیپلماسی و به‌عنوان حوزه مدیریتی روابط خارجی با سایر دولت‌ها و سایر کنش‌گران روابط بین‌الملل تعریف می‌شود، نقش اصلی و پررنگی ایفا می‌کند. دیپلماسی دفاعی از جمله مقوله‌هایی است که در خلال دهه‌های اخیر به شدت مورد توجه قرار گرفته است و به مثابه بخشی از همکاری‌های عمیق دفاعی در دستور کار بسیاری از کشورها قرار دارد. دیپلماسی دفاعی را به معنای بهره‌گیری از قدرت نرم، تحرک دیپلماتیک و انعطاف‌پذیری گفتمانی، برای غلبه بر تهدیدات توصیف می‌کنند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۴	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۶	
واژگان کلیدی	دفاع، دیپلماسی، پدافند غیرعامل، روابط خارجی.
استناد:	زینلی، حمید (۱۴۰۴). نقش کارکردگرایانه پدافند غیرعامل در دیپلماسی دفاعی. <i>مطالعات انقلاب اسلامی</i> . ۲۲ (۳). ۱۷۶ - ۱۵۷. DOI: ??
کد DOI:	??
ناشر:	دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

قرن بیست و یک، آغازگر تحولات نوینی در حوزه‌های مختلف بود و کنشگری و فعالیت‌های خارجی یا به اصطلاح امروزیان دیپلماسی، از این قاعده مستثنا نبوده است. هرگاه ساختار جهانی متحول می‌شود، دیپلماسی نیز متحول می‌شود. یکی از موضوعاتی که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است، موضوع دیپلماسی دفاعی است، که این موضوع را در پدافند غیرعامل، مورد توجه قرار داده‌ایم. این مقاله با هدف تبیین نقش دیپلماسی دفاعی در تأمین نیازهای پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران به رشته تحریر درآمده و ارتباط بین دو متغیر دیپلماسی و دفاع، حوزه پدافند غیرعامل را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. دیپلماسی به‌عنوان مدیریت روابط خارجی با سایر دولت‌ها و سایر کنشگران روابط بین‌الملل تعریف می‌شود. به عبارتی دیپلماسی مجری سیاست خارجی در چهارچوب دکترین^۱ سیاست خارجی هر کشور است. از سوی دیگر، دفاع به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که انسان برای حفظ و حراست از حیات، اعتقادات، سرزمین خود، در برابر خطراتی که او را تهدید می‌کند انجام می‌دهد.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نوع نظری می‌باشد. پژوهش نظری نوعی پژوهش بنیادی است که از روش استدلال و تحلیل عقلانی استفاده می‌کند و بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای انجام می‌شود. بر همین اساس در پژوهش حاضر سعی شده است تا با توجه به ماهیت موضوع و نیز در راستای رسیدن به هدف اصلی تحقیق، یعنی روشن نمودن جایگاه دیپلماسی دفاعی در پدافند غیرعامل، با استفاده از روش اسنادی - کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از منابع نگاشته‌شده پیشین، ابعاد و اهمیت موضوع را روشن کنیم. مهم‌ترین منابع کتابخانه را می‌توان در انواع ذیل دسته‌بندی کرد:

۱. کتاب؛
۲. نشریات ادواری؛
۳. منابع دیداری و شنیداری؛
۴. منابع اینترنتی.

ضرورت و اهمیت موضوع تحقیق

۱. وجود تهدیدات نوین در عرصه امنیتی، مثل ورود هوش مصنوعی، که فاقد الزامات فضایی و

1. Doctrine.

بصری هستند، می‌تواند مسائل سیاست خارجی را دستخوش آلودگی و تخریب قرار دهند؛ بنابراین لازم است در این زمینه با استفاده از الگوهای پدافند غیرعامل، نسبت به خنثی‌سازی هرگونه تخریبی آمادگی ایجاد نمود.

۲. به دلیل اهمیت و حساسیت تصمیم‌گیری در حوزه دفاعی، مسئولان در این حوزه نمی‌توانند بی‌نیاز از دیپلماسی و هماهنگی با حوزه‌های خارجی، اتخاذ به اراده‌ای کارساز بگیرند. بنابراین لازم است با نگرش به عوامل آفندی و پدافندی تصمیم‌گیری کنند.

مبانی نظری و ادبیات تحقیق

۱. پیشینه تحقیق

در حوزه پدافند غیرعامل به‌ویژه در سال‌های اخیر و فعالیت این بخش از حوزه دفاعی در سازمان‌های دولتی، مطالب جامع و کاملی به رشته تحریر درآمده، اما ارتباط آن در حوزه سیاست خارجی و تبیین آن، مطالعات و پژوهش کمتری صورت گرفته است؛ علی‌ای حال برخی از عناوینی که در این زمینه می‌توان به آن اشاره کرد، به قرار زیر می‌باشد:

ردیف	عنوان مقاله	پدیدآورنده	زمینه مطالعه
۱	نقش دیپلماسی دفاعی در تأمین نیازهای پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران	رهبر طالعی حور عبدالرضا خسروی مقدم	بررسی دیپلماسی دفاعی در بستر سازمان‌های دفاعی
۲	دیپلماسی دفاعی تأملی شناختی و کاوش در مبادی	نادر ساعد	بررسی حوزه دفاعی در امنیت ملی و بین‌المللی
۳	شاخص‌های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران	سعید پیرمحمدی	بررسی و قدرت نرم دیپلماسی دفاعی ایران در پرتو شاخص‌هایی مانند برخورداری از اقتدار معنوی، استقلال و عدم تعهد به قطب‌های قدرت جهانی با تأکید بر ساختار فرهنگی
۴	واکاو نشانه‌های دیپلماسی دفاعی در بیانات مقام معظم رهبری	همت‌الله شمولی، بهادر نوکنده، موسی رشید حفظ‌آباد	نگرش به سخنرانی‌های مقام معظم رهبری در جمع مسئولان نظام

ردیف	عنوان مقاله	پدیدآورنده	زمینه مطالعه
۵	بررسی نقش و جایگاه دفاع غیرعامل در دیپلماسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی	تمرکز بر آگاهی دیپلماسی از امنیت دفاعی و اطلاعات نظامی
۶	جایگاه پدافند غیرعامل در تأمین امنیت بین‌الملل	عبدالله عبدالمطلب نرگس جدیدی	بررسی پدافند غیرعامل به‌عنوان یکی از مؤثرترین و پایدارترین روش‌های دفاع و تأمین امنیت در مقابل تهدیدات

۲. دیپلماسی

اصول دیپلماسی^۱ به‌عنوان مدیریت روابط خارجی با سایر دولت‌ها و سایر کنشگران روابط بین‌الملل، تعریف می‌شود (رحمانی، ۱۳۹۴: ۶۷). از این دیدگاه، دیپلماسی به معنای مشارکت در تصمیم‌گیری و اجرای سیاست خارجی است، و آن وسیله‌ای است که دولت می‌تواند از طریق انجام مذاکرات، تبادل نمایندگی‌ها، توسعه همکاری‌ها، دیدارها و گفت‌گوها، به اهداف و منافع خود دست یابد؛ همچنین دیپلماسی مترادف با برقراری ارتباط است (شیخ الاسلامی، ۱۳۹۴: ۳۹). دیپلماسی در روابط بین‌الملل به دنبال نزدیک کردن دولت‌ها، ایجاد زمینه‌های همکاری در چهارچوب سازمان‌های بین‌المللی و ارتباط با سایر بازیگران دولتی و غیردولتی، به منظور ایجاد فضای مسالمت‌آمیز در صحنه جهانی است. تا قبل از جنگ جهانی دوم، دیپلماسی اساساً شامل روابط بین دولت‌ها و ارتباط بین دولت دولت می‌گردید، ولی تحولات بین‌المللی بعد از جنگ و ورود کشورهای جدید در صحنه قدرت جهانی، توسعه روابط بین کشورها، تشکیل سازمان‌های بین‌المللی و ظهور سایر بازیگران دولتی و غیردولتی، دیپلماسی را تبدیل به بخش مهم ارتباطات بین‌المللی نمود. ادامه این تحولات، به‌ویژه در سال‌های اخیر، تحت تأثیر پدیده جهانی شدن، اثراتی را به مراتب عمیق‌تر و وسیع‌تر بر روابط بین کشورها و در نتیجه بر دیپلماسی بر جای گذاشته است (رحمانی، ۱۳۹۴: ۷۳). در سال‌های اخیر وقوع تحولات در سطوح اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و همچنین روابط بین کشورها، دیپلماسی را با چالش‌های جدیدی مواجه کرده است. این چالش‌ها به نوبه خود، ابعاد جدیدی به دیپلماسی داده، که از جمله می‌توان به افزایش تعداد و تنوع فعالان در صحنه روابط بین‌الملل اشاره نمود. گسترش و توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات و شبکه‌های اجتماعی، موجب ورود کنشگرانی جدید، ورای نهادهای سنتی مانند نهادهای

1. Diplomacy.

دولتی و غیردولتی در صحنه بین‌الملل شده است. ورود این کنشگران یکی از پیامدهای جهانی شدن نظام بین‌الملل است. گسترش مفهوم امنیت به حوزه‌های جدید مفهوم امنیت در روابط بین‌الملل، علاوه بر اولویت‌های امنیت ملی به حوزه‌های جدیدی چون امنیت انسانی، محیط‌زیست، حقوق بشر، بیماری‌های واگیردار و غیره نیز گسترش یافته است. ورود این‌گونه مفاهیم، حوزه دیپلماسی را وسیع‌تر و حرفه دیپلمات را پیچیده‌تر نموده که نتیجتاً خروج انحصار در اعمال سیاست خارجی از وزارت خارجه در کشورها هستیم، لذا شاهدیم که همانند گذشته، سیاست خارجی در اختیار یک سازمان نیست و بسیاری از دیگر نهادهای دولتی، اهداف، اولویت‌ها و سیاست‌های جدی را دنبال می‌کنند؛ برای مثال موضوعات فرهنگی در حوزه خارجی در ایران از طریق سازمان فرهنگ و ارتباطات پیگیری می‌شود. از طرف دیگر اگر در گذشته، وظیفه اصلی دستگاه دیپلماسی، پاسخ‌گویی به دستگاه‌های دولتی بود، امروزه رسانه‌ها، کانون‌های فرهنگی، دانشگاه‌ها، مراکز و شخصیت‌های مذهبی و دینی، نهادهای غیردولتی^۱ فعالان جامعه مدنی، شرکت‌ها و سایر نهادها نیز، خواستار پاسخ‌گویی وزارت امور خارجه، در ارتباط با فعالیت‌های خارجی هستند (رحمانی، ۱۳۹۴: ۸۱). لذا از یک سو، وظایف سنتی، مانند تبادل هیئت‌ها، مدیریت نمایندگی‌ها، پیگیری فعالیت‌های روزمره و از سوی دیگر، مدیریت و حل بحران‌ها، مناقشه‌ها و اختلافات، جزء مهم‌ترین برنامه‌های دستگاه دیپلماسی قرار گرفته است. در کنار این فعالیت‌ها، مسائل مرتبط با وضعیت حقوق بشر، وضعیت پناهنده‌ها، تابعیت، تغییرات محیط‌زیست و بسیاری از امور دیگر نیز، جزء وظایف اصلی دستگاه دیپلماسی قرار گرفته است. افزایش و تنوع حوزه‌های عمل جدید، نیازمند برخورداری از بخش‌های مختلف تخصصی در درون ساختار وزارت امور خارجه است و اضطراب و لحظه‌ای شدن فعالیت‌های دیپلماتیک اتفاقات و رخدادها در صحنه‌های بین‌الملل، با چنان سرعتی به دیگر نقاط و بخش‌ها منتقل می‌شود که نیازمند واکنش و عمل فوری از سوی دستگاه دیپلماسی است.

۳. دفاع

دفاع^۲ در لغت به معنای دفع شر و تعرض کردن است (دهخدا، ۱۳۴۱: ج ۲) و نیز به معنای، دور کردن تهدید و خطر از کسی و یا از خود به گونه‌ای مطلوب است. به عبارت دیگر، دفاع به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که انسان برای حفظ و حراست از حیات، اعتقادات و سرزمین خود، در برابر خطراتی که او را تهدید می‌کند انجام می‌دهد. انواع دفاع عبارت است از: دفاع فرهنگی، دفاع اجتماعی، دفاع اقتصادی، دفاع نظامی، دفاع سیاسی، دفاع علمی، دفاع حقوقی. در آموزه‌های دینی، بر وجوب دفاع توجه شده و

1. Non - governmental organizations (NGO).
2. Defense.

همواره فقها و اسلام‌شناسان نیز، در دوره‌های گوناگون، بر این امر تأکید نموده‌اند. ریشه‌یابی اصطلاح دفاع از منظر مکتب کپنهاگ^۱ بر این فرض است که متجاوزان به کشور، علاوه بر اقدامات نظامی می‌توانند، از طریق در هم شکستن نظام‌های اقتصادی، هدف قرار دادن بافت‌های اجتماعی و توانایی مقابله با فجایع طبیعی و انسان‌ساز، کشور را به شکست بکشانند؛ رویکردی که مفهوم دفاع و امنیت راه، فراتر از بعد نظامی آن مورد توجه قرار می‌دهد (صباغیان، ۱۳۹۴: ۴۲).

مبانی حاکم بر دفاع، از منظر دین مبین اسلام عبارت‌اند از:

۱. مشروعیت دفاع در اسلام زمانی فراهم می‌شود که نه در راه کسب منافع مادی و دنیوی، بلکه در راه خدا باشد؛
۲. در دین اسلام اصل و مبنا بر عدم توسل به زور است و دفاع و جنگ در صورتی مشروع می‌باشد که تجاوز و یا احتمال تجاوز از جانب دشمنان اسلام وجود داشته باشد؛
۳. دفاع و توسل به جنگ در اسلام محدود به جغرافیای خاصی نبوده است، با توجه به اصل دفاع از سرزمین‌های اسلامی و دفاع از جان و مال و سرزمین مسلمانان در هر کجا که باشند، حتی فراتر از سرزمین‌های اسلامی نیز، دفاع مورد توجه است؛
۴. دفاع از منظر اسلام، ناظر بر دو بُعد فردی و اجتماعی است؛ زیرا اولاً بر هر کسی واجب است و ثانیاً آحاد جامعه اسلامی باید در مقابل تجاوز دشمنان اسلام ایستادگی و مقاومت کنند؛
۵. مقابله به مثل نوعی دفاع در دین و مکتب اسلام است. در انجام این عمل باید تناسبی بین واکنش مسلمانان با تجاوز دشمنان وجود داشته باشد؛
۶. مداخله بشردوستانه در اسلام، در صورتی که مظلومان خواستار کمک از مسلمانان باشند جایز است؛
۷. دفاع فعال (اقدامات پیشگیرانه) در برابر دشمنان و زیاده‌خواهان جایز است؛
۸. با توجه به اینکه اسلام از قتل عام و تحمیل رنج‌های غیرانسانی بر دشمنان نهی می‌کند، استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی و غیرمتعارف از قبیل سلاح‌های شیمیایی، میکروبی و سلاح‌های هسته‌ای خلاف اصول اسلامی است (شیرخانی و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۹).

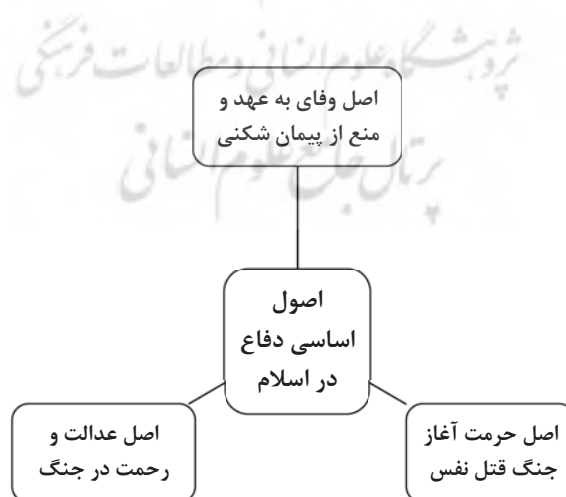
۱. نظریه‌پردازان مکتب کپنهاگ عقیده دارند که در دنیای پس از جنگ سرد، گسترده شدن موضوعات امنیتی و همچنین ورود بازیگران غیردولتی به عرصه تعاملات بین‌المللی ایجاب می‌کند که برداشت‌های سنتی خود از امنیت را تغییر داده و با نگرشی جدید موضوعات امنیتی را در نظر بگیریم.

شکل شماره ۱. مبانی حاکم بر دفاع از منظر دین مبین اسلام

اصول اساسی دفاع در اسلام

۱. اصل وفای به عهد و منع از پیمان شکنی؛
۲. اصل حرمت آغاز جنگ قتل نفس و کشتن انسان‌هایی که همه گرامی داشته شده‌اند: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا يَغْيِرُ نَفْسَ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» (مائده / ۳۲)؛
۳. اصل عدالت و رحمت در جنگ؛ بر این اساس در مقابل حمله و تجاوز دشمن، می‌توان مقابله به مثل کرد؛ اما نباید از اصل عدالت، خارج و به کشتار غیرنظامیان و تخریب ساختمان‌های غیرنظامی منجر شود.

شکل شماره ۲. اصول اساسی دفاع در اسلام

دیپلماسی دفاعی

دیپلماسی اولین خط دفاع و دفاع، آخرین خط دیپلماسی است (قهرمان پور، ۱۳۸۲: ۲۷). دیپلماسی دفاعی عبارت است از: انجام مذاکرات و روابط بین یگان نظامی توسط دیپلمات‌های نظامی است که هدف از آن، تأثیرگذاری بر محیطی است که نیروی نظامی در آن فعالیت می‌کند. واژه دیپلماسی دفاعی، اولین بار توسط صاحب‌نظران انگلیسی در سال ۱۹۹۸ وارد ادبیات روابط بین‌الملل شد. چنان‌که در آن سال وزارت دفاع انگلستان در پروژه‌ای تحت عنوان «بررسی دفاع راهبردی»^۱ دیپلماسی دفاعی را یکی از مأموریت‌های هشت‌گانه اساسی نیروهای نظامی بریتانیا معرفی کرد و در این باره اشاره دارد که تأمین نیروی مسلح حرفه‌ای، برای وزارت دفاع جهت تحقق وظایف محوله خود، از جمله رفع خصومت و دشمنی، برقراری اعتماد و همکاری و کمک به ایجاد یک نیروی نظامی پاسخ‌گو،^۲ کمک شایانی به جلوگیری و حل منازعات خواهد کرد.

هاک^۳ معتقد است: دیپلماسی دفاعی از جمله مقوله‌هایی است که در خلال دهه‌های اخیر به‌شدت مورد توجه قرار گرفته و به مثابه بخشی از همکاری‌های عمیق دفاعی در دستور کار بسیاری از کشورها قرار دارد، وی دیپلماسی دفاعی را به معنای بهره‌گیری از قدرت نرم،^۴ تحرک دیپلماتیک و انعطاف‌پذیری گفتمانی، برای غلبه بر تهدیدات توصیف می‌کند. در مجموع می‌توان گفت: دیپلماسی دفاعی، به معنای کاربرد دیپلماسی در حوزه دفاع، برای تأمین مطلوب منافع و امنیت ملی است که به‌طور معمول از سوی سازمان‌های نظامی و دفاعی کشورها بدون کاربرد قدرت سخت،^۵ با هدف افزایش سطوح تعاملات همکاری‌جویانه و جایگزین کردن ثبات به جای تنش، مورد توجه و پیگیری قرار می‌گیرد (جعفری‌نیا و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۰۰).

دیپلماسی در حوزه دفاع به منظور بالا بردن سطح تعاملات همکاری‌جویانه کشورها و جایگزین کردن ثبات به جای تنش است. بنابراین دیپلماسی دفاعی یک رویکرد ثبات‌محور است که افزون بر پیشبرد سیاست‌های کلان ملی، می‌تواند زمینه مناسبی برای مدیریت بحران و محیط امنیتی جدید به شمار رود. هر بازیگری که بتواند از قابلیت نهادی و کارکردی بیشتری در حوزه راهبردی برخوردار باشد، نقش مؤثرتری در حوزه سیاست دفاعی ایفا می‌نماید. به تعبیر آنها، دیپلماسی دفاعی، طراحی نقشه راه مناسب برای اعتمادسازی و تضعیف ذهنیت پتانسیل تهدید در میان بازیگران منطقه‌ای با هدف کم‌رنگ‌سازی نیاز روانی آنان برای ائتلاف با قدرت‌های فرمانطقه‌ای است.

1. Strategic Defence Review.
2. Accountable Military Force.
3. Haack.
4. Soft power.
5. Hard power.

در دوران معاصر، سیاست به‌عنوان موضوعی بین رشته‌ای تلقی می‌شود، که شاخص‌های امنیتی و دفاعی را با یکدیگر پیوند می‌دهد. بدون دفاع راهبردی، نمی‌توان هدف‌های سیاسی را پیگیری نمود. هر تصمیم سیاسی و راهبردی، نیازمند پیوند نیروهایی است که می‌تواند نقش‌های ترکیبی را ایفا نمایند (ساسانیان و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۵۰). مطالعه تطبیقی و بررسی دفاعی نشان می‌دهد، این حوزه هم مانند دیگر اجزای دیپلماسی، دارای هدف‌های اعلامی و اعمالی است. در تعیین هدف‌های اعلامی باید نهایت دقت را انجام داد تا کارکرد متقاعدکنندگی و جذابیت آن، در قبال بخش دفاعی سایر کشورها و همچنین در قبال افکار عمومی به حداکثر برسد. این ملاحظه، در رویکرد سایر کشورها مورد توجه قرار گرفته است (ترابی، ۱۳۸۵: ۶۵).

اهداف دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران

رهبر انقلاب در بیانیه‌ای به تاریخ بیست‌ودوم بهمن ماه ۱۳۹۷ و با عنوان گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران، چنین ترسیمی از مختصات فضای کنونی ارائه داده‌اند: ایران مقتدر، امروز هم مانند آغاز انقلاب با چالش‌های مستکبران روبه‌رو است، اما با تفاوتی کاملاً معنی‌دار با توجه به جمیع شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی که جمهوری اسلامی ایران و در پنجمین دهه حیات خود با آن روبه‌رو است؛ دیپلماسی دفاعی کشور نقشه راهی متناسب با دوران جدید را در اهداف، راهبردها و الزامات خود پیش‌رو می‌بیند که در ذیل بدان پرداخته می‌شود.

۱. **مهندسی محیط امنیتی:** دیپلماسی دفاعی سعی در جایگزین کردن تنش با ثبات دارد. این یک تئوری ثبات‌محور است که علاوه بر پیشبرد سیاست‌های کلان ملی، می‌تواند زمینه مناسبی برای مدیریت بحران و محیط امنیتی به شمار آید (میرزائی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷). رصد مداوم حضور بیگانگان در منطقه، نظاره‌گری پایگاه‌های نظامی بیگانگان؛ برقراری روابط و تعاملات مناسب دفاعی بین سازمان‌های دفاعی کشورها نقش تعیین‌کننده‌ای در بهبود محیط امنیتی کشورها دارد. بسط و تعمیق این روابط می‌تواند تغییراتی جدی در محیط پیرامونی ایجاد کند. به خصوص که شفاف‌سازی و درک متقابل، پیوندی ناگسستنی با اعتمادآفرینی دارند؛

۲. **ورود به بازار و تجارت صنایع نظامی:** بازاریابی برای فروش تولیدات حوزه صنایع نظامی، پیگیری برای انتقال تجهیزات تولید صنایع نظامی، برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی ذیل تفاهات مشترک با کشورها و موضوعاتی چون آموزش نظامی، اعزام وابسته نظامی، انعقاد پیمان‌های دفاعی، انجام رزمایش‌های مشترک. در حال حاضر بخش عمده‌ای از دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران بر محور تولید داخل متمرکز است تا واردات؛ به عبارتی بسیاری از کشورها به تجهیزات و ادوات نظامی ایران نیاز دارند، زیرا این

تولیدات هم از قیمت رقابتی برخوردار است و هم از تکنولوژی روز که نمونه‌های بسیار پیشرفت آن را می‌توانیم در ادوات پروازی همچون هواپیماهای صاعقه و آذرخش و یا پهبادهای شاهد، ابابیل و مهاجر و یا موشک‌های سطح به سطح شهاب و عماد، تانک ذوالفقار، سامانه باور و صیاد مشاهده نمود؛

۳. کسب تجهیزات به‌روز نظامی: تقویت قدرت نظامی کشور به واسطه فراهم کردن زمینه تأمین فناوری تجهیزات یا تسلیحات دفاعی است، دسترسی به ادوات هوایی دریایی و زمینی، تلاش برای انتقال تکنولوژی تجهیزات نظامی جهت داخلی‌سازی آنها؛

۴. پیشگیری از جنگ و مناقشات نظامی: دیپلماسی دفاعی با اهمیت دادن به عنصر پیشگیری، شرایطی را فراهم می‌کند که پیش از هرگونه برخوردی، واحد سیاسی بتواند منافع و هدف‌های خود را کسب و به بهترین وجه، قدرت را در حوزه‌های گوناگون تقسیم کند. استراتژی پیشگیری و بازدارندگی برای جنگیدن به کار نمی‌رود، بلکه به منظور حفظ صلح استفاده می‌شود. به عبارت بهتر از لحاظ فیزیکی، طرف مقابل را دفع نمی‌کند، بلکه از لحاظ روانی مانع از تجاوز وی می‌گردد (کالینز، ۱۳۷۰: ۱۶۱)؛

۵. کمک به حل و فصل مناقشات؛

۶. شبکه‌سازی^۱ با کشورهای هم‌سو: شناسایی کشورهایایی با اهداف مشترک و ایجاد بستر مناسب برای گفت‌وگو و همکاری شامل ایجاد گروه‌های کاری مشترک یا تشکیل جلسات منظم؛

۷. برگزاری سمینار و کنفرانس در زمینه پیشگیری از جنگ: این گونه نشست‌ها می‌تواند در زمینه پیشگیری از جنگ، به‌عنوان یک ابزار مؤثر برای افزایش آگاهی عمومی، تبادل دانش و ایجاد همکاری‌های بین‌المللی عمل کند. این رویدادها معمولاً شامل سخنرانی‌ها، کارگاه‌ها و جلسات بحث و تبادل نظر هستند که به بررسی علل جنگ، پیامدهای آن، و راهکارهای پیشگیری می‌پردازند؛

۸. پیگیری برای پیوستن به معاهدات بین‌المللی در حوزه نظامی: معاهدات معمولاً برای کاهش آسیب‌های انسانی و تقویت حقوق بشردوستانه طراحی می‌شوند، اما ممکن است پیامدهای سیاسی و نظامی خاصی نیز به همراه داشته باشند. مع هذا معاهدات اغلب به‌عنوان گامی مهم برای حفظ اخلاق و ارزش‌های انسانی در شرایط سخت در نظر گرفته می‌شوند؛

۹. پیشنهاد برای انجام رزمایش‌های نظامی: رصد دقیق جنگ‌های اخیر منطقه، شناخت دقیق سمت و سو و شکل تهدیدات و توجه به راهبرد دقیق و قوی شدن و قوی ماندن، از مهم‌ترین دلایل طراحی و اجرای رزمایش‌های متعدد راهبردی و کاربردی متناسب با نیازهای زمانی و مکانی و نوع تهدیدات در نقاط مختلف بوده است؛

1. Networking.

۱۰. پیگیری برای ایجاد ائتلاف علیه کانون‌های تهدید: ایجاد ائتلاف علیه کانون‌های تهدید می‌تواند شامل اقدامات مختلفی باشد، از جمله رصد دائمی تهدیدات، همکاری با نهادهای مرتبط، و استفاده از فناوری‌های نوین برای مقابله با تهدیدات؛

۱۱. ارتقای تبادل هیئت‌های کارشناسی در حوزه نظامی: تبادل هیئت‌های کارشناسی در حوزه نظامی معمولاً به منظور تقویت همکاری‌های دفاعی، تبادل دانش و تجربیات و ارتقای توانمندی‌های مشترک انجام می‌شود.

علی‌ای‌حال، طراحی دیپلماسی دفاعی، مبتنی بر این برداشت است که قدرت دفاعی پنهان، برای بازدارندگی کافی نیست، بلکه این قدرت باید در عمل و تعامل با دیگر دولت‌ها، بازدارندگی اثربخش را تحکیم نماید (ساعد، ۱۳۸۹: ۶۶). در واقع، برای امنیت ملی، فقط قدرت دفاعی کافی نیست. این قدرت باید در تعامل با سایرین، بازگو و تقویت شود و در گردونه مبادله‌ها قرار گیرد. همچنین قدرت دفاعی فقط برای دفاع از تمامیت ارضی در برابر حمله مستقیم نیست، بلکه باید به چرخه اقتصادی ملی و قدرت اقتصادی و سیاسی هم کمک کند.

پدافند غیرعامل و دفاع غیرنظامی

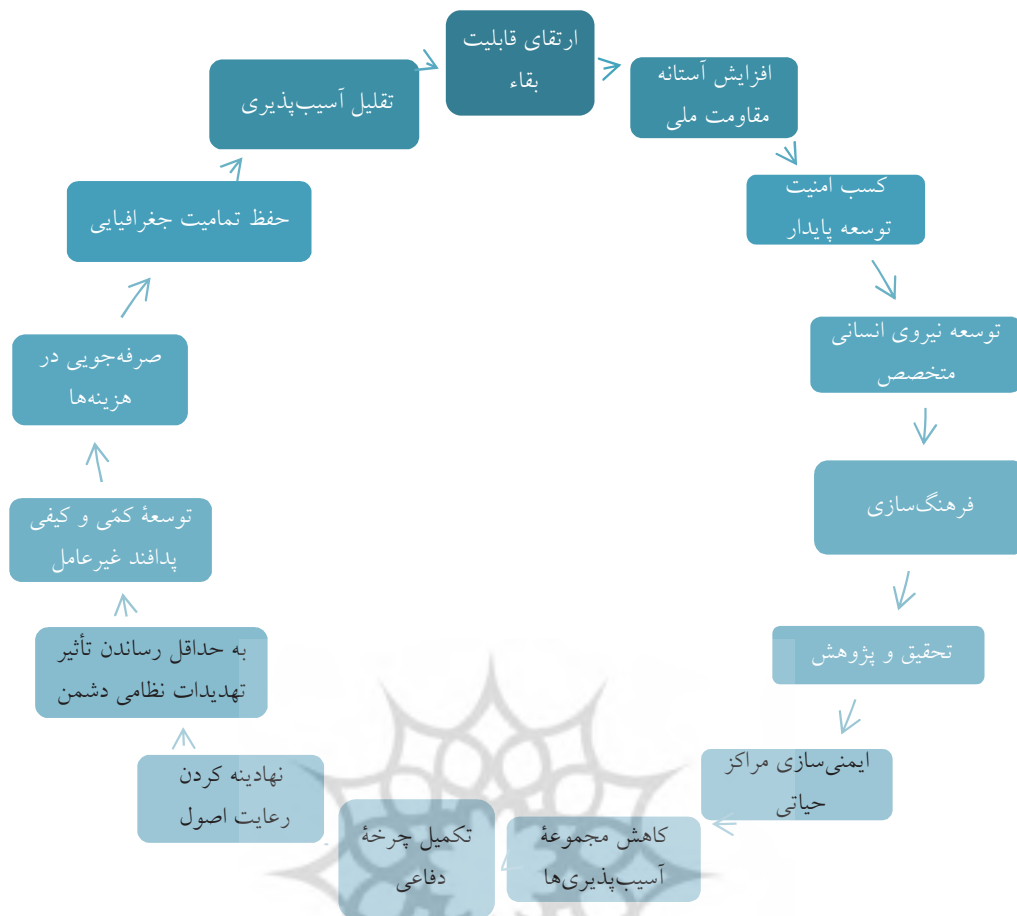
هر اقدام غیرمسلحانه‌ای که موجب کاهش آسیب‌پذیری نیروی انسانی، ساختمان‌ها، تأسیسات، تجهیزات، اسناد و شریان‌های کشور در مقابل عملیات خصمانه و مخرب دشمن گردد، پدافند غیرعامل^۱ خوانده می‌شود. به بیان ساده‌تر پدافند غیرعامل، مجموعه اقداماتی است که انجام می‌شود، تا در صورت بروز جنگ، خسارات احتمالی به حداقل میزان خود برسد. هدف از اجرای طرح‌های پدافند غیرعامل، کاستن از آسیب‌پذیری نیروی انسانی و تجهیزات حیاتی و حساس و مهم کشور به‌رغم حملات خصمانه و مخرب دشمن و استمرار فعالیت‌ها و خدمات زیربنایی و تأمین نیازهای حیاتی و تداوم اداره کشور، در شرایط بحرانی ناشی از جنگ است. در پدافند عامل فقط نیروهای مسلح مسئولیت دارند، در حالی که در پدافند غیرعامل تمام نهادها، نیروها، سازمان‌ها، صنایع و حتی مردم عادی می‌توانند نقش مؤثری بر عهده گیرند (ریگی، ۱۴۰۱: ۱۹).

- اهداف و اصول پدافند غیرعامل؛

- ایمنی‌سازی مراکز حیاتی حساس و مهم؛

- توسعه کمی و کیفی نیروی انسانی متخصص؛

- ارتقای قابلیت بقا و حفظ کشور در شرایط بحران؛
- افزایش آستانه مقاومت ملی و تقویت مؤلفه‌های مقاومت در مقابل تهدیدات؛
- فرهنگ‌سازی و ایجاد باور عمومی در مورد تأثیر پدافند غیرعامل در کاهش آسیب‌پذیری؛
- کسب امنیت پایدار در توسعه و پایدارسازی زیرساخت‌های حیاتی کشور؛
- تحقیق و پژوهش، تولید علم و فناوری و فرهنگ‌سازی و تبدیل آن به معارف عمومی؛
- تکمیل چرخه دفاعی کشور و تعامل مثبت با دفاع عامل و پدافند غیرعامل؛
- نهادینه کردن رعایت اصول و ضوابط پدافند غیرعامل در طرح‌های توسعه منتهی به ایجاد مراکز طبقه‌بندی؛
- کاهش مجموعه آسیب‌پذیری‌های کشور و نمایان نمودن اقتدار ملی ناشی از آن، به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های بازدارندگی؛
- توسعه کمی و کیفی ظرفیت و توان اجرایی پدافند غیرعامل در بدنه مهندسی کشور (جعفرزاده، حمزه، ۱۳۹۷: ۹۷)؛
- صرفه‌جویی در هزینه‌های جنگ‌افزایی و منابع انسانی؛
- حفظ تمامیت جغرافیایی، امنیت ملی و استقلال کشور؛
- تقلیل آسیب‌پذیری و کاهش خسارت و صدمات تأسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی مراکز حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیرنظامی در برابر تهدیدات و عملیات دشمن.

شکل شماره ۳. اهداف و اصول پدافند غیرعامل

مبانی پیدایش دیپلماسی دفاعی

شکل گیری مفهوم دیپلماسی دفاعی، ترسیم مسیری متفاوت، از این ایده سنتی است که بین دیپلماسی و دفاع، مرزهای ثابتی وجود دارد، که بر مبنای آن، دیپلماسی اولین خط دفاع و دفاع، آخرین خط دیپلماسی است. امروزه امنیت، دارای گستره معنایی و محتوایی وسیع بوده، دفاع نیز به همان میزان، دامنه دار است و محدود به جنگ یا اقدام‌های جنگی نمی‌باشد. دفاع در ادبیات امنیتی و راهبردی معاصر، تأمین امنیت از همه مجاری بازدارنده نرم را نیز به بازدارندگی و واکنش سخت افزوده است. مسئولیت نیروهای مسلح، فقط اندیشیدن به جنگ نیست، بلکه تفکر دفاعی در خدمت توسعه و آبادانی بوده و راهگشای پیشرفت و تعالی جامعه است. از این رو قانون اساسی، کارکردهای دامن‌نویس دیپلماسی در خدمت به بنیة دفاع ملی و همچنین توسعه و پیشرفت اقتصادی کشور را مورد تأکید قرار داده است.^۱ امروزه دیپلماسی فقط

۱. اصل ۱۴۷ قانون اساسی: دولت باید در زمان صلح از افراد و تجهیزات فنی ارتش در کارهای امدادی، آموزشی، تولیدی، و جهاد سازندگی، با رعایت کامل موازین عدل اسلامی استفاده کند، در حدی که به آمادگی رزمی ارتش آسیبی وارد نیاید.

ناظر بر روابط سیاست خارجی نیست، بلکه روابط دفاعی و امنیتی نیز از اساسی‌ترین ابعاد همکاری‌ها و مراودات بین‌الدولی می‌باشد.

دیپلماسی دفاعی در سه سطح قابل پیگیری است:

الف) سطح دوجانبه که به فعالیت‌های دوجانبه کشورها برای تحت تأثیر قرار دادن محیط درونی یک کشور اشاره دارد. هدایتگر این تلاش‌ها، اهداف و وظایفی است که برای کشوری خاص جهت پیشرفت برای نیل به اهداف راهبردی، تعیین می‌شود (Willard, 2006: 7)؛

ب) سطح منطقه‌ای به فعالیت‌های چندجانبه کشور برای نفوذ در محیط منطقه‌ای و تقویت روابط با کشورهای منطقه و شکل‌دهی به محیط امنیتی اشاره دارد. از جمله می‌توان به عمده‌ترین فعالیت‌ها در سطح منطقه‌ای از امضای پروتکل‌های نظامی دولت به دولت با کشورهای دوست، مشارکت در تمرین‌های نظامی با قدرت‌های منطقه‌ای، مشارکت فعال در نشست‌های منطقه‌ای مربوط به مسائل نظامی - امنیتی، اشاره نمود؛

ج) سطح بین‌المللی به فعالیت‌های حکومت‌ها برای تحت تأثیر قرار دادن محیط بین‌المللی به منظور حمایت از اهداف دفاع ملی اشاره دارد؛ این تلاش‌ها از سوی مقامات عالی حکومتی، هدف‌گذاری شده و به وسیله افرادی همچون وزرای دفاع و وابستگان نظامی اجرا می‌شود (Willard, 2006: 4). مهم‌ترین روش‌ها در این سطح، برگزاری اجلاس و گفت‌وگوهای دفاعی سطح بالا با بازیگران کلیدی جهان، تبادل هیئت‌های نظامی سطح بالا و انتقال تسلیحات است.

شکل شماره ۸. سطوح دیپلماسی دفاعی

نکته قابل توجه دیگر در مورد سطوح دیپلماسی دفاعی این است که به نظر می‌رسد، تفکیک سطوح دیپلماسی دفاعی، تنها یک برش انتزاعی است. به عبارتی اگر بپذیریم یکی از معیارها و شاخص‌های مهم

سطح‌بندی، هدف است، آنگاه با قدری تأمل می‌توان تشخیص داد که اهداف دیپلماسی دفاعی در هر سطحی، اعم از بین‌المللی، منطقه‌ای یا دوجانبه، مشترک است. برای مثال هدفی همچون بازتعریف یا پیرایش محیط امنیتی در هر سطحی از دیپلماسی دفاعی مورد نظر است (Plessis, 2008: 16).

رهیافت نظری به رابطه دیپلماسی دفاعی و سیاست خارجی

دیپلماسی دفاعی به منزله حوزه‌ای نوین از ادبیات راهبردی کشور بوده و امروزه مورد توجه جدی نیروهای مسلح (بخش دفاعی) است. دیپلماسی دفاعی به‌عنوان ابزاری اجتناب‌ناپذیر برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفته که قادر است هزینه‌های اقدام در محیط امنیتی را با اتکا بر همکاری و هم‌فکری تقلیل دهد و تقویت و اثرگذاری قدرت اقدام را ارتقا دهد. برای ایجاد قدرت عمل و اثرگذاری آن، به تولید ایده و گفتمان نیاز است و دیپلماسی دفاعی، تأمین این ابزارها و پیش‌شرطها را دنبال می‌کند. دیپلماسی دفاعی، مفهومی است در قالب قدرت؛ این مفهوم سعی می‌کند با به‌کارگیری کلیه ابزارهای قدرت سیاسی در جهت تحقق اهداف عالی یک کشور گام بردارد؛ بر این اساس تردیدی وجود ندارد که میان این مفهوم و دیگر حوزه‌های قدرت، نظیر سیاست خارجی رابطه تنگاتنگی وجود دارد، این رابطه گاه به حدی می‌رسد که دیپلماسی دفاعی، جایگزین سیاست خارجی می‌شود و یا خلأ آن را پر می‌کند (Edmonds, 1998: 17). قدرت سیاسی وسیله‌ای است، برای دستیابی به خواسته‌های یک ملت در قالب نظام سیاسی. از سوی دیگر قدرت سیاسی در خلأ عمل نمی‌کند، بلکه در قالب سیاست بین‌الملل، به‌عنوان محلی برای کشمکش قدرت می‌توان زمینه‌های آن را مشاهده کرد. هدف هر نظام سیاسی نیز تحقق آرمان‌های نظام است که آن نظام با توجیهاات خاص خود، آن آرمان‌ها و اهداف عالی را ارزشی‌گران قدر می‌داند. صرف‌نظر از اینکه این آرمان‌ها جنبه مادی، الهی و یا بر مبنای حقوق طبیعی پایه‌ریزی شده باشند، تحقق آن، هدف اساسی هر نظام سیاسی یا دولت - ملت است، که هم به طریق سیاسی و هم بعضاً از طریق غیرسیاسی تأمین می‌شود. به محض آنکه یک دولت در جهت تأمین منافع ملی خود سعی کرد در قالب سیاست بین‌الملل عمل کند، یقیناً وارد عرصه قدرت شده است.

بنابراین دیپلماسی دفاعی بخشی از قدرت ملی است که در کنار سیاست خارجی، منابع اعمال قدرت برای بالا بردن ظرفیت اقدام یک کشور را تشکیل می‌دهد (وحیدی، ۱۳۸۹: ۱۹). در واقع سیاست دفاعی، قلب سیاست ملی، درباره روابط خارجی است (ساعد، ۱۳۸۶: ۲۵).

با نگرشی بر بیانات مقام معظم رهبری در حوزه دیپلماسی،^۱ می‌توان پیشنهادات زیر را در جهت

۱. این بخش از متن سخنرانی‌های رهبر معظم انقلاب، در جمع دیپلمات‌ها که در کتاب *راهبردهای سیاست خارجی*

تحقق اندیشه‌های مدنظر ایشان ارائه نمود:

۱. بومی‌سازی ابزار و روش‌های تأمین دفاع و امنیت ملی؛
۲. انعطاف‌پذیری و تنوع تمهیدات و آمادگی دفاع ملی به تناسب تنوع کمی و کیفی طیف تهدیدات ممکن و متصور؛
۳. تمهیدات آغاز فرایند دفاعی کشور، از قلب محیط داخلی و سرّی آن، به محیط پیرامونی به قصد ارتقای سطح و موقعیت جمهوری اسلامی ایران از منطقه‌ای به فرمانطقه‌ای؛
۴. منطقه‌گرایی امنیتی و تلاش برای بومی‌سازی و منطقه‌ای‌سازی ابزار و روش‌های دفاع و امنیت منطقه‌ای؛
۵. جایگزین نمودن چالش‌های ضد امنیتی در محیط پیرامون و منطقه‌ای، با فرصت‌ها و عناصر امنیت‌ساز؛
۶. ایجاد تفاهم مشترک مبتنی بر منافع امنیتی منطقه‌ای، درک واحد نسبت به فرصت‌های امنیتی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت و تفکیک مناسبات و مراودات غیرامنیتی بازیگران منطقه‌ای، با نیروهای مداخله‌گر فرمانطقه‌ای بر اساس منافع و اهداف مشترک امنیتی در سطح منطقه؛
۷. ایجاد توان و آمادگی پاسخ‌گویی به تهدیدات قدرت‌های فرمانطقه‌ای که می‌تواند علیه اهداف و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران به وقوع بپیوندد؛
۸. فراهم نمودن تمهیدات ملی برای مواجهه و عبور از حیطه تهدیدات غیرسخت‌افزاری؛
۹. تقویت دستگاه دیپلماسی کشور در بخش دفاعی و تزریق ایده‌ها، ارزش‌ها و نیروهای جدید؛
۱۰. ایجاد ساختارهای کوچک، کارآمد و دانش‌محور در هدایت و اجرای دیپلماسی دفاعی؛
۱۱. استفاده از روش‌ها و فنون جدید مدیریتی و ارزیابی عملکرد و توجه بیشتر به آموزش‌های حرفه‌ای ضمن خدمت دیپلماتیک؛
۱۲. توسعه زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی و ایجاد یک شبکه یکپارچه ارتباطی و هم‌گرایی بیشتر وزارت امور خارجه، وزارت دفاع و ستاد کل نیروهای مسلح.

وظایف دفاع غیرعامل در دستگاه دیپلماسی

انتظار می‌رود با بررسی علمی وظیفه دفاع غیرعامل در دیپلماسی، باب جدیدی در تعاریف کلاسیک این موضوع صورت پذیرد. به‌کارگیری هدفمند و هوشمندانه سرشاخه‌های دیپلماسی دفاعی کشور در محیط

بین‌الملل و خارج کشور، به منظور عملی نمودن بر هم‌افزایی صددرصدی، در ایجاد ارتباط، زبان مشترک، شناخت دوطرفه و همکاری بین نهادهای سیاست‌گذار و مجری پدافند غیرعامل کشور و نیز مجریان و عناصر فعال در حوزه دیپلماسی در ایفای نقش هم‌افزایانه در تأمین نیازهای پدافند غیرعامل کشور مسئله مهمی بوده و تلاش برای عملی نمودن آن ضروری به نظر می‌رسد. بر این اساس وظایف زیر، به‌عنوان رسالت اصلی دفاع غیرعامل در دستگاه دیپلماسی معرفی می‌گردند:

- کاهش آسیب‌پذیری و افزایش ایمنی در مقابل تهدیدات خارجی، با تأکید بر ایجاد عزم ملی و باور عمومی جامعه، از طریق فرهنگ‌سازی، سیاست‌گذاری، طرح‌ریزی، برنامه‌ریزی راهبردی، تدوین ضوابط، دستورالعمل‌های تخصصی، افزایش آستانه تحمل ملی در برابر تهدیدات و افزایش هزینه تهاجم دشمن، با قابلیت هدایت بخش‌های کشوری و لشکری، در جهت رعایت اصول پدافند غیرعامل و نظارت بر اجرای آن؛

- افزایش ضریب امنیت ملی و قدرت بازدارندگی ملی و ارتقای آستانه تحمل ملی در برابر تهدیدات؛
- ارتقای عزم ملی، باور و فرهنگ عمومی و سازمانی در خصوص رعایت اصول پدافند غیرعامل و مدیریت بحران؛

- ایجاد دانش، توسعه و بهبود نظام مدیریت دانش روزآمد و آینده‌پژوهی در خصوص دفاع غیرعامل؛
- کاهش آسیب‌پذیری در ارتباط با تهدیدات نرم، با تأکید بر سایبر و فضای مجازی؛^۱
- آمادگی در برابر تهدیدات نامتعارف؛^۲
- تداوم خدمات ضروری از جمله روش‌های اطلاع‌رسانی در مواقع بحرانی؛
- اداره و مدیریت بحران صحنه حادثه، به‌ویژه در نمایندگی‌های خارج از کشور؛
- آموزش عمومی به کارکنان و دیپلمات‌ها در مرکز و نمایندگی‌ها و مانور برای کسب حداکثر آمادگی؛
- تعامل سازنده و پیش‌برنده، با بخش‌های کشوری و لشکری در خصوص اعمال تدابیر دفاعی امنیتی و نهادسازی دکتترین پدافند غیرعامل مدیریت بحران و دفاع غیرنظامی و نظارت و حصول اطمینان از اجرا؛
- بررسی شناخت محیط و تدوین راهبردها، سیاست‌ها، خط مشی‌ها و ضوابط و دستورالعمل‌های عمومی و تخصصی در زمینه پدافند غیرعامل و نظارت بر اجرای آن؛

- پیش‌بینی و برآورد تهدیدات خارجی؛

- احصای آسیب‌پذیری‌ها در سیاست خارجی کشور.

1. Cyberspace.

۲. تهدیدات نامتعارف، شامل عوامل بیولوژیک، شیمیایی و هسته‌ای.

نتیجه

همان‌گونه که اشاره شد، سیاست کلی در موضوع پدافند غیرعامل، شامل مجموعه اقدامات غیرمسلحانه‌ای است که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقای پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدها و اقدامات نظامی دشمن می‌شود (جعفری‌نیا و دیگران، ۱۴۰۱: ۹۶). با نگرش به کاربست‌های^۱ دیپلماسی دفاعی و همچنین نیازهای حوزه و محیط بین‌المللی پدافند غیرعامل کشور، استفاده از بستر و ظرفیت‌های دیپلماسی دفاعی به‌ویژه حلقه‌های اصلی تصمیم‌ساز، تصمیم‌گیر و اجراکننده، شامل شورای روابط خارجی، ستاد کل نیروهای مسلح، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، اندیشکده‌ها و بالاخره وزارت امور خارجه، از اصلی‌ترین مراجع در خصوص پدافند غیرعامل در حوزه دیپلماسی کشور تلقی می‌گردند.

بنابراین به‌کارگیری دفاع غیرعامل در دیپلماسی، موجب ارتقای امنیت می‌شود، که برخی از بخش‌های آن به شرح زیر است:

- کاهش سطوح آسیب‌پذیری کشور، در نتیجه افزایش آستانه شکست؛
- افزایش قابلیت مدیریت بحران؛
- افزایش ضریب امنیتی و ایمنی در سیاست‌های کشور، به‌ویژه در حوزه سیاست خارجی؛
- افزایش هزینه تجاوز و ضریب بازدارندگی کشور؛
- افزایش پایداری و تداوم فعالیت‌های برنامه‌ریزی‌شده؛
- کمک به حفظ آرامش عمومی؛
- ارتقای آستانه مقاومت در سیاست خارجی؛
- بی‌اثر یا کم‌اثرسازی عملیات‌های ایزدایی؛
- ارتقای ضریب امنیت در توسعه پایدار ملی.

منابع و ماخذ

- البرزی، محمد (۱۳۶۸). *ارزیابی تحول دیپلماسی در قرن بیستم*. تهران: نشر سفیر.
- پیرمحمدی، سعید (۱۳۹۵). شاخص‌های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران. *سیاست دفاعی*. ۲۳ (۳). ۳۴ - ۹.
- ترابی، طاهره (۱۳۸۵). دیپلماسی دفاعی و امنیت‌سازی فرمانطقه‌ای. *راهبرد دفاعی*. ۳ (۴). ۹۵ - ۶۰.

- جعفری زاده، امید و فرهاد حمزه (۱۳۹۷). شاخص سازی پدافند غیرعامل از منظر زیرساختی در فضای شهری. *فرماندهی و کنترل*. ۱ (۳). ۱۱۴ - ۹۲.
- جعفری نیا، عباس؛ ذکریا کاظم پور؛ فرزاد محمدی و عبدالرضا خسروی مقدم (۱۴۰۱). نقش دیپلماسی دفاعی در تأمین نیازهای پدافند غیرعامل جمهوری اسلامی ایران. *علوم و فنون نظامی*. ۱۸ (۴). ۱۰۲ - ۸۳.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۹). *راهبردهای سیاست خارجی*. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- رحمانی، منصور (۱۳۹۴). دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی. *مطالعات راهبردی جهانی شدن*. ۳ (۳). ۸۹ - ۶۷.
- ریگی، احمد رضا (۱۴۰۱). *تبیین پدافند غیرعامل*. مشهد: انتشارات چهارمین کنفرانس بین‌المللی ایده‌های راهبردی در معماری، عمران و شهرسازی ایران.
- سازمان پدافند غیرعامل کشور (۱۳۹۲). *سند راهبردی پدافند غیرعامل*. تهران: انتشارات سازمان پدافند غیرعامل.
- ساسانیان، سعید؛ سید یحیی صفوی؛ محمدرضا هدایتی؛ ابراهیم متقی و روح‌الله قادری کنگاوری (۱۴۰۰). محیط‌شناسی در دیپلماسی عمومی. *سیاست دفاعی*. ۲۹ (۱). ۱۶۸ - ۱۳۹.
- ساعد، نادر (۱۳۸۶). ترسیم افق‌های امور استراتژیک جهان در دهه ۲۰۳۰. *اطلاعات راهبردی*. ۱۱ (۳). ۳۸ - ۲۱.
- ساعد، نادر (۱۳۸۹). دیپلماسی دفاعی: تأملی شناختی و کاوش در مبادی. *راهبرد دفاعی*. ۲ (۱). ۹۷ - ۶۳.
- شیخ الاسلامی، محمدحسن (۱۳۹۶). *دیپلماسی عمومی*. تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- شیرخانی، محمدعلی؛ ایوب منتی و رحیم بایزیدی (۱۳۹۳). اصول حاکم بر دفاع در روابط بین‌الملل از نظر لیبرالیسم و اسلام. *پژوهش‌های دفاعی - امنیتی اسلام*. ۱ (۱). ۶۷ - ۴۸.
- صباغیان، علی (۱۳۹۲). امنیت انسانی و دفاع همه‌جانبه. *مطالعات راهبردی*. ۱ (۴). ۶۱ - ۳۷.
- عسکری، محمود (۱۳۹۰). دیپلماسی دفاعی بازدارندگی مطالعه موردی جمهوری اسلامی ایران. *دیپلماسی دفاعی*. ۲ (۱). ۷۸ - ۵۵.
- قهرمان پور، رحمان (۱۳۸۵). اهداف و سطوح دیپلماسی دفاعی. مطالعه موردی ترکیه و مصر. *راهبرد دفاعی*. ۲۰ (۱). ۳۴ - ۱۹.

- کاظمی، سید علی اصغر (۱۳۶۸). *دیپلماسی نوین در عصر دگرگونی در روابط بین‌الملل*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

- وحیدی، احمد (۱۳۸۹). وزارت دفاع و دیپلماسی دفاعی. *دیپلماسی دفاعی*. ۱ (۱). ۲۰ - ۱۸.

- Edmonds, M., & Lancaster Univ (1998). Defence Diplomacy 'and' preventive Diplomacy. Centre for Defence and International Security Studies: Lancaster University.
- Haack, Jurgen and Paul D. Williams (2007). Comparing Regional Arrangements: The Significance of Security Cultures. The Pan - European International Relations. Turin. September.
- Plessis, Anton Du (2008). Defence diplomacy: conceptual and practical dimensions with specific reference to South Africa. at: <https://repository.up.ac.za/handle/2263/10381>
- Willard, James (2006). Military Diplomacy: An Essential Tool of Foreign Policy at Theater Strategic Level. Kansas United States Army Command and General Staff College.

